गजार्कलवविस्तृतिपिण्डाः "अष्टधा भक्तस्य क्षेत्रस्य यः त्रयङ्गलाग्रकोभागस्तादृशैः पञ्चभिर्भागैर्भुवं खनेत् उपरि-लिप्तिताद्यैर्भागैस्त्रिस्रोमेखला रचयेत् कीदृशीः षड्-ष्टद्वादशांशाः चतुस्त्रिद्व्यङ्गुलमितास्तैस्तुल्यविस्तारौ-त्र्यं यासां ता इति व्याख्या। विश्वकर्मा "व्यासात्-खातः करः प्रोक्तोनिम्नलिप्त्यङ्गुलेन तु। कण्ठात् परं मेखला तु उच्चता सा नवाङ्गुलैरिति"। क्रियासारे "प्रधानमेखलोत्सेधउक्तमत्र नवाङ्गुलम्। तद्बाह्यमेखलोत्-सेधमङ्गुलद्वितयंक्रमात्। चतुस्त्रिद्व्यङ्गुलव्यासोमेख-लात्रितयत्र तु" योगिनीहृदयेऽपि "मेखलाः शृणु मे दे-वि! हस्तादिषु विशेषतः। षष्ठागार्कांशसम्भागैर्मिताः सुभौपिताः शुभाः" इति। अथ प्रकारान्तरेण मेखलालक्षणं नाभिलक्षणं चाह "रसांशकादुन्नतविस्तृताश्च तिस्रोऽथवैका युगभागतुल्या। पञ्चाथवा षट्शरवेदरामद्व्यंशैस्तताः स्युर्न-वभागपिण्डाः। आद्यापरास्तच्छरभागहीना जिनांशकण्ठा-द्बहिरेव सर्वाः। कुण्डानुसारा अपि मेखलाः स्युरर्काङ्ग-भागौच्चततिस्तु नाभिः। कुण्डाकारोनाभिरम्भोजसाम्यो-वाञ्छेऽयं नेनांशहानिर्दलाग्रे। शेषक्षेत्रे वह्निवृत्तैः समे ते स्युर्वै कर्णैः केशराः पत्रकाणि" अथवा क्षेत्रषड्-गादुन्नताः षडंशेनैव विस्तृतास्तिस्रो मेखला भवन्ति अथैकयेखलापक्षमाह एकैवमेखला क्षेत्रचतुर्थांशोच्चा तत्तृतीयांशविस्तृता च स्यात्। पञ्चमेखलापक्षमाह। अथ पञ्च मेखलाः कार्याः षट्पञ्चचतुस्त्रिद्व्यङ्गुलैः पारिभाषिकैर्विस्तृताः। अथपञ्चमेखलानामुन्नता माह तत्रादिमा नवभागः पिण्डःऔच्चं यस्याः सा पा-रिभाषिकनवाङ्गुलोच्चा स्यात् अपरा मेखलास्तस्या आ-द्याया यः शरांशः पञ्चांशस्तेन हीना भवन्ति यथा एक-स्मिन् कुण्डे प्रथममेखला नवाङ्गुलोच्चा अस्याः पञ्च-भागः १।६।२।१।५ एव एकद्वित्रिचतुर्गुणः प्रथममेखलामाने न्यूनः कृतः सन् तदधःस्थानां मेखला-नामौच्चं स्यात् यथेदं द्वितीयमेखलौच्चम् ७।१।४ ६।२ एवमपरासामपि द्रष्टव्यम्। ताः मेखलाः सर्वाःक्षेत्र चतुर्विंशतिभागमितात् कण्ठाद्बहिरेव भवन्ति कीदृश्यः कुण्डानुकाराः योन्यादिकुण्डेषु योन्याद्याकारा एव स्युः अपिरेवार्थे। अथ नाभिलक्षणमाह नाभिर्द्वादशांशेनोच्चः षडंशेन विस्तृतः कुण्डानुकारः यादृशकुण्डस्याद्याकारं कुण्डं तादृशीनाभिः। अथवा नाभिरम्भोजसमः कमलाकारः कार्यः अयं नाभिरब्जे पद्मकुण्डे संभवति तत्र नाभि-रूपायाः कर्णिकायाः समत्वात्। अथ पद्माकारकरणं नाभेरुच्यते दलाग्रे दलाग्रनिमित्तं द्व्यङ्गुलोच्चे चतु-रङ्गुलविस्तारायामे नाभौ दलांशहानिर्द्वादशांशत्यागः कार्यः शेषमवशिष्टं क्षेत्रं तस्मिन् वृत्तत्रयं समभागेन कार्यम्। तत्र मध्यचिह्नात् प्रथमं वृत्तं कर्णिका द्वि-तीयं वृत्तङ्केशरस्थानं तृतीयं पत्राणि तद्बहिरवशिष्ट द्वादशांशेन दलाग्राणि रचयेदिति व्याख्या। वाशिष्ठ्याम् "प्रथमं मेखला तत्र द्वादशाङ्गुलविस्तृतिः। चतुर्भिरङ्गु-लैस्तस्याश्चोन्नतिश्च समन्ततः। ततश्चोपरिवप्रः स्याच्चत-रङ्गुलसुच्चतः। अष्टाभिरङ्गुलैः सम्यग्विस्तीर्णश्चोन्नतस्त-था"। पिङ्गलामते "एका षड्ङ्गुलोत्सेधविस्तारा मेख-ला मतेति" लक्षणसंग्रहे तु विशेष उक्तः। "चतु-रङ्गुलविस्तारोत्सेधा चैकैव मेखलेति" तन्त्रान्तरे "षष्ठां-शेनाष्टमांशेन मेखलाद्वितयं विदुरिति" अयं पक्षोऽ बहुसंमतत्वादुपेक्षित एव। सिद्धान्तशेखरे "षड्-बाणाब्धिवह्निनेत्रमिताः स्युः पञ्च मेखलाः" इति लक्षण संग्रहे "पञ्च वा मेखलाः कार्याः षट्पञ्चाब्धित्रिपक्षकैः। प्रथमा कुण्डसहितोत्तरोत्सेधनवाङ्गुलेति" पिङ्गला-मते "खातादेकाङ्गुलन्यूना मेखलानां स्थितिर्भवेदिति" शारदायाम् "कुण्डानां यादृशं रूपं मेखलानाञ्च ता-दृशम्" इति तत्रैव "कुण्डानां कल्पयेदन्तर्नाभिमम्बुज-सन्निभम्। तत्तत्कुण्डानुरूपं वा मानमस्य निगद्यते" सुप्रभेदे "त्रिरत्निरत्निहस्ता नाभेरुत्सेधता मता। नेत्रवेदाङ्गुलोमे-तेति" पद्मे नाभिं विवर्जयेदिति प्रागेव लिखितम्। अम्बुजा-कारकरणं तत्रैव "पद्मकुण्डे तु क्षेत्रस्य द्वादशांशं बहिः सुधीः। तन्मध्ये विभजेद् वृत्तैस्त्रिभिः समविभागतः। आद्यं स्यात् कर्णिकास्थानं केशराणां द्वितीयकम्। तृतीयन्तत्र पत्राणां सुखांशेन दलाग्रकमिति" अथ योनिलक्षणमाह "योनिर्व्यासार्द्धदीर्घा विततगुणलवादायताब्धिद्विभागा-त्तुङ्गतायत् समन्तात् परिधिरुपरिगस्तावदग्रे च रम्यम्। निम्नं कुण्डं विशन्ती वलयदलयुगेनान्विताधो विशाला, मूलात् सच्छिद्रनालान्तरवटरुचिराग्रत्र पत्राकृतिः स्यात्" योनिर्व्यासार्द्धेन दीर्घा विस्तारतृतीयां-शेन विस्तीर्णा चतुर्विंशांशेनोच्चा चतुर्विंशांशेन परिधि मेखला यस्याः सा तावतैवाग्रेण चतुर्विंशांशे-न निम्नं यथा तथा कुण्डं प्रति विशन्ती वलयदल युगेन वृत्तार्द्धद्वयेन युता अधो विशाला अर्धाङ्गुपरिख-ल्लसंकोचनवतीमूलात्स्थलात्सकाशात् मध्ये सच्छिद्रं नालं